

УДК 324:321.74

<https://doi.org/10.34142/24130060.2022.24.1.05>

ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ УЯВЛЕНЬ ПРО СУТНІСТЬ ВИБОРЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК ЧИННИКА ДЕМОКРАТІЇ

І. Г. Ролінський

Розглянуто основні концептуальні підходи до вивчення виборчих технологій як важливого чинника демократичного процесу. При цьому розглядається як західний, так і пострадянський науковий дискурс, що дозволяє у певному сенсі порівняти головні парадигми електоральної політології.

Виборчі технології інтерпретуються як необхідний механізм політичної демократії. Наголошується, що головна суть політичних виборів не зводиться тільки до самого власне голосування, а має визначальне значення для природи певного політичного режиму. Наприкінці дається власна дефініція поняття «виборчих технологій».

Ключові слова: виборчі технології, постсоціалістичний транзит, політична демократія, вибори, інтерпретація.

EVOLUTION OF CONCEPTUAL IDEAS ABOUT THE ESSENCE OF ELECTION TECHNOLOGIES AS A FACTOR OF DEMOCRACY

I. Rolinsky

The main conceptual approaches to the study of electoral technologies as a fundamental factor of the democratic process are considered. Under the conditions of careful consideration of the degree of development of the problem in the scientific literature, the following observation is made: the initial definition of the category «electoral technologies» was laid by Western political scientists, and then this concept is actively exploited and studied by representatives of political science from the post-Soviet space. Therefore, the article analyzes both Western and post-Soviet scientific discourse, which allows, in a certain sense, to compare the main paradigms of electoral political science.

Electoral technologies are interpreted as a necessary mechanism of political democracy. At the same time, the democratic election process in a modern, complex society is recognized as a rather multifaceted phenomenon. For its implementation, it is necessary to have appropriate conditions in the form of the culture of the electorate, which is expressed in the activities of state and party structures, which agree on a pluralistic worldview as the basic basis for competition.

It is noted that the main essence of political elections is not reduced only to the actual voting, but has a determining value for the nature of a certain political regime. In conclusion, a proper definition of the concept of «selective technologies» is given. According to the author, election technologies are a set of methods, programs and practices of influencing the consciousness of the electorate by the subjects of the election process and the media corporations and other communicators involved in them in order to obtain the necessary.

Key words: electoral technologies, post-socialist transit, political democracy, elections, interpretation.

Постановка проблеми. Комплекс дослідницьких проблем політичної науки протягом усієї історії розвитку виборчих технологій майже завжди

визначався відповідним станом політичних процесів. У період демократичної трансформації соціуму функціонування інституту виборів набуває великої ваги, адже саме ефективний розвиток цього інституту є одним з показових індикаторів просування суспільства у бік реальної демократизації. Розвиток електорального законодавства в Україні, зростання політичної та правової культури суб'єктів виборчого процесу зумовлюють обов'язкове врахування власних національних традицій та досвіду організації виборчого процесу у світі. Надзвичайної актуальності набуває подальша оптимізація дослідницької методології, аналіз технологій, які застосовуються в електоральному процесі.

Як справедливо зазначає професор І. Поліщук, «виборчі технології є найбільш ефективними шляхами розв'язання завдань, що існують в сучасному світі» (Polishchuk, 2013, s. 112).

Тож розгляд концептуальних уявлень про виборчі технології має наочну актуальність та практичне значення.

Аналіз актуальних досліджень. В українському науковому дискурсі проблеми вдосконалення виборчого законодавства, формування виборчої системи, розглядають у своїх роботах В. Авер'янов, В. Бебик, В. Бабкін, А. Білоус, В. Журавський, І. Курас, Н. Нижник, Т. Моторнюк, М. Орзіх, В. Погорілко, А. Пойченко, І. Поліщук, О. Поліщук, Б. Райковський, М. Рибачук, Ф. Рудич, С. Рябов, М. Ставнічук, В. Тодика, В. Цветков, В. Шаповал, Ю. Шемшученко та інші.

У західному науковому дискурсі серед авторів, які тією чи іншою мірою досліджували / досліджують проблему виборів і пов'язані з ними питання, необхідно назвати Р. Арона, П. Бурдє, Е. Даунса, М. Дюверже, А. Кемпбелла, А. Лейпхарта, М. Макфола, С. Роккана, Дж. Сарторі, Р. Таагапера, М. Шугарта та ін.

Мета статті полягає у спробі розглянути основні етапи еволюції концептуальних уявлень про виборчі технології як важливого чинника політичної демократії.

Виклад основного матеріалу. Актуальність проблеми виборчих технологій в Україні обумовлює необхідність аналізу стану дослідження даної теми у науковій літературі, виділення її ключових аспектів, формулювання наукової проблеми та категоріального апарату дослідження.

Аналіз наукових джерел дозволяє з'ясувати елементи проблематики, які ще недостатньо опрацьовані у науці. Комплексне застосування наукових методів на основі узагальнення наукової літератури дозволило сформулювати концепцію дослідження щодо створення теоретичної моделі виборчих технологій у транзитивному суспільстві. Феномен виборчих технологій виникає як наслідок розвитку демократичного способу правління та належить до невід'ємного інструментарію народоправства. Демократія як фундаментальна засада здійснення владарювання в суспільстві поступово стає нормою життя для всіх країн, які ідентифікують себе з цивілізованим, розвинутим світом. Політичні вибори – «привідний ремінь» демократії поступово перетворилися на загально визнану, універсальну процедуру легітимізації державної влади. Головна суть політичних виборів не зводиться тільки до самого власне голосування. Вибори є масовою кампанією з широким комплексом заходів та процедурних практик з формування керівних органів сучасних держав. Як слушно зауважує В. Лісничий, «вибори – це політичний процес, у якому люди реально можуть себе відчутти повноцінними суб'єктами влади та зробити своє соціальне замовлення владним структурам і закласти перспективи й надії на майбутнє, пов'язані з діяльністю демократичної влади» (Lisnychyi ta inshi, 2001, s. 6).

Демократичні політичні відносини є доволі складним феноменом, який ефективно пов'язує владу і суспільство, державу і народ та спрямований на подолання соціальних протиріч і конфліктів, на забезпечення злагоди, єдності та стабільності політичної системи. Ефективне функціонування всіх механізмів модерної демократії, активність громадян у політичному процесі, їхня здатність робити усвідомлений, обґрунтований політичний вибір і раціональне рішення залежить від багатьох чинників, у тому числі: доступу

громадян до інформації про перебіг виборів і поведінку учасників електорального процесу, не кажучи вже про діяльність парламентів, урядів та інших офіційних інститутів. Чим повнішою інформацією володіють виборці, тим прозорішою має бути політика владної еліти, що зрештою надає їй (політиці) більш демократичного за якістю змісту.

Розглядаючи історичну ретроспективу феномену демократії, варто зазначити, що ідея демократії була народжена в античній Греції. Визначальною рисою реального античного народоправства була учасницька або пряма демократія, яка надавала усім громадянам право і обов'язок брати безпосередню участь в ухваленні важливих для держави рішень через участь у діяльності загальних народних зборів. Антична демократія була маломасштабною: вона обмежувалась корінним вільним населенням чоловічої статі даного поліса (міста-держави) і не поширювалась на інші поліси, тобто не сприяла об'єднанню грецького народу навіть перед загрозою зовнішньої агресії.

Найяскравіші представники античної політичної теорії – Платон і Аристотель доволі зацікавлено вивчали різноманітні форми організації державної влади, виділяючи серед них «правильні» та «викривлені». Причому демократію вони не вважали оптимальним способом правління. Платон, наприклад, уважав аристократію (правління кращих) та монархію (одновладдя) «правильними»; а тимократію (правління гірших і корисливих), олігархію (правління сильних і заможних), тиранію (необмежене одноосібне правління, встановлене насильницьким захопленням влади) «викривленими» формами правління. Демократію він теж відносив до категорії спаплюжених форм державності, тому що трактував її як підсумок заколоту народних мас, що проганяють та знищують одні сили та ділять владу з силами, які залишаються біля керма держави (Demydenko red., 2002, s. 47). Аристотель створив теорію ідеальної держави – політії, яку розумів як систему регульованої демократії, яка формується на основі майнового цензу.

Сьогодні таке твердження виглядає дещо несподіваним, але у наступні століття світової історії продовжувало панувати скептичне ставлення до демократії. У добу Середньовіччя політичні мислителі шукали інше обґрунтування демократії як народовладдя, Богом довіреного монарху, що апріорі знімало проблему вибору між монархією і республікою, деспотією і народним суверенітетом.

Активна розробка демократичних ідей відбувається з настанням Нового часу і була пов'язана з розвитком капіталізму, буржуазними революціями в країнах Західної Європи. Особлива увага при цьому приділялася ідеям природного права й договірному походженню держави. Починаючи з XVII століття, коли почали формуватися сучасні національні держави, уявлення про демократію трансформуються. Як слушно зауважує Р. Даль, якби сфера застосування цього поняття не була перенесена з міста-держави на націю-державу, воно не мало ніякого майбутнього (Dal, 2000, s. 103).

Значний поштовх розвитку ідей демократії та народного суверенітету у новому напрямку – політичного плюралізму і представництва інтересів – було здійснено у кінці XVIII – на початку XIX ст. у працях англійців І. Бентама та Дж. Мілля. Однак лише через століття після Ж.-Ж. Руссо у «Міркуваннях про представницьке врядування» Дж. Мілль прямо поставив питання про країну або націю як природну одиницю для суверенного уряду. В такий спосіб, як зазначає Р. Даль, було розвінчано «мудрість двох тисячоліть» щодо способу демократичного правління. Але й Дж. Мілль ще до кінця не усвідомлював на скільки численними й глибокими будуть зміни в інститутах і практиці демократії від зміни її локусу – розмірів і структури того об'єкта, до якого вона застосовується.

Реальна реінкарнація демократії як способу правління державою сталася у Сполучених Штатах Америки. Республіканська концепція демократії американського політичного і громадського діяча, четвертого президента США Дж. Медісона значно вплинула на формування та основні

засади американської конституції. Дж. Медісон уважав, що демократія – це така форма здійснення влади, за якої: а) владу дістають від великої кількості людей безпосередньо або опосередковано; б) владу для того, щоб запобігти її концентрації в одних руках, поділяють на законодавчу, виконавчу та судову; в) виборні посади обмежені конкретним часом і «системою стримувань» для недопущення тиранії; г) існує свобода індивідуального вибору; д) влада більшості здатна досягти компромісу з владою меншості; е) визнають і законодавчо забезпечують політичну рівноправність усіх дорослих громадян.

Однак тільки після Великої французької революції й потрясінь 1830, 1848 і 1871 рр. у Франції стало зрозумілим: саме демократія є засобом більш розумної політичної й соціальної організації суспільства, держави і влади.

Варто особливо наголосити на тому, що першою формою демократичного політичного режиму у Новий час стало президентське республіканське правління, яке утвердилося у США. Цю форму правління відзначають наступні ознаки: сильна інтегруюча та координуюча влада президента, наділеного широкими повноваженнями (очолює виконавчу владу – уряд, має право домінуючої участі у доборі власної адміністрації, має право законодавчої ініціативи, є головнокомандувачем збройних сил, має особливі повноваження на випадок надзвичайних обставин тощо). Верховна влада при президентському правлінні належить президенту, якого обирають на певний, закріплений у конституції термін. При цьому навіть елементарна демократична система передбачає, що політичні рішення, у тому числі й з приводу кадрового складу правителів держави, ухвалюються більшістю голосів, а кожний громадянин має рівну кількість для прийняття політичних рішень. Цю засаду формулюють у спрощеному вигляді так: «одна людина – один голос».

Хоча в ході проведення електоральної кампанії виборець може не завжди мати один голос. Наприклад, у змішаній мажоритарно-пропорційній системі виборці мають по два голоси: один віддається за кандидата по мажоритарному округу, а інший – за партійний список. Тож для реалізації

справжнього народоправства важливо, щоби кожний виборець мав однакову кількість голосів. Принцип рівноправ'я належить до фундаментальних основ демократичного правління.

Більш ретельно розглядаючи ступінь розробленості нашої проблеми у науковій літературі, слід зробити таке зауваження: початкову дефініцію категорії «виборчі технології» заклали західні політологи, а потім дане поняття активно експлуатують та вивчають представники політичної науки з пострадянського простору. Первісну теоретичну розробку поняття «виборчі технології» знаходимо у працях представників західної політичної науки, серед яких Ф. Арфін, С. Блек, Л. Босток, Є. Вятр, Д. Герген, Л. Гонсалес, Р. Даль, Д. Доті, Д. Істон, М. Кроз'є, Х. Маккей, Дж. Мілль, Дж. Наполітан, Дж. Сарторі, Ж. Сегела, Ф. Сіетел, Х. Томас, С. Хантінгтон, Р. Хейвуд.

З них можна скласти загальне уявлення про розуміння сутності виборчих технологій та їх місце в структурі демократичних соціально-політичних стосунків. Синонімом до виборчих технологій є методи соціально-психологічного впливу на електорат. В руслі цієї теми дослідження проводили такі вчені, як: В. Бебик, Д. Видрін, М. Головатий, Є. Доценко, В. Королько, В. Полторак, Г. Почепцов, А. Пойченко, М. Томенко (здебільшого в їх роботах проводився розгляд психологічних аспектів впливу). Безпосередньо психологічно-маніпуляційним технологіям у виборчій кампанії присвячують свої праці переважно зарубіжні дослідники – С. Московичі, В. Паретто, С. Фаєр, А. Цуладзе та інші.

Роль та значення політичних технологій, політичного маніпулювання, впливу політичної реклами досліджуються вже протягом тривалого часу. Західні дослідники (Е. Семпсон, М. Спілмен, Р. Фішер) звертають увагу переважно на методи побудови позитивного іміджу. Проблемою вивчення та дослідження політичної символіки прямо або опосередковано займалися зарубіжні та вітчизняні вчені, серед яких: Н. Грибакина, Л. Кочубей, О. Лосєв, І. Сварник, А. Шиверських та інші.

Виборчі технології в електоральному процесі транзитивних суспільств вивчають наступні вітчизняні вчені Н. Аржанов, О. Балакірєва, О. Валецький, А. Балашова, С. Баліков, Б. Бахтєєв, А. Біденко, О. Винников, П. Зайцевський, Л. Чорний, М. Варій, В. Галиновський, Є. Кулєшова, С. Галушко, В. Головченко, Г. Грачов, В. Гречанінов, А. Джабасов, Т. Джига, В. Дубицька, М. Тарарухіна, Д. Дуцик, І. Жданов, П. Жук, О. Заярна, А. Зінченко, Ф. Ільясов, О. Кордун, Р. Павленко, Н. Костенко, П. Кралюк, Ю. Краснокутська, М. Кузьменкова, А. Куртов, А. Купцов, З. Карпенко, Л. Леонтєва, В. Лисенко, О. Литвиненко, Н. Лігачова, В. Лісничий, Ю. Літвінова, В. Луговська, А. Максимов, Р. Марутян, О. Мех, О. Назаренко, А. Новокрещенов, Л. Новохатько, В. Парсяк, О. Петров, М. Побокін, І. Поліщук, Ю. Сурмін, Д. Наріжний, Ю. Яновська та ін.

Для кращого розуміння усієї складності сучасного демократичного режиму необхідно розглянути народоправчі основи політичних стосунків у теперішньому суспільстві. Для цього наведемо цікаву класифікацію демократичних принципів та процедур, яку подають сучасні українські політологи (Dziubka та інші, s. 57).

Як бачимо, демократичні стосунки є досить складними та передбачають гнучкість та вправність з боку основних учасників політичного (електорального) процесу. Незважаючи на всі критичні зауваження, які іноді висловлюють на адресу реальної демократії, вона є привабливою як найбільш ефективна форма управління суспільством. За висловом Уїнстона Черчіля, не зважаючи на те, що демократія далека від ідеалу, нічого кращого, ніж демократія, людське суспільство не винайшло. Які ж переваги демократії? Р. Даль називає такі: позбавлення від тиранії; дотримання основних прав і свобод; свобода особи; самовизначення; моральна автономія; можливість розвитку особи; захист основних інтересів особи; політична рівність; стремління до миру; процвітання (Dal, 2000, s. 49).

Демократичний виборчий процес у сучасному, складному суспільстві є доволі багатоманітним феноменом. Для його здійснення необхідно мати

відповідні умови у якості культури електорату, яка виражається у діяльності державних, партійних структур, що домовляються про плюралістичний світогляд як засадничу підставу для конкуренції. Серед інституційних принципів функціонування демократичних виборів слід назвати: правову державу, розподіл влади між її різними гілками та реальне гарантування у здійсненні прав і свобод громадян. Відомий вислів гласить, що якщо громадяни не мають дієвого правозахисту, значить фактично вони не мають своїх прав і свобод. На жаль, цей вислів передає реальний стан речей з проблем прав людини у транзитивному українському суспільстві. Виборчі кампанії виступають своєрідною квінтесенцією політичного розвитку того чи іншого, особливо транзитивного суспільства.

Підготовка та проведення виборчої кампанії за умов демократичного або напівдемократичного режиму є доволі складним та багатостороннім заходом. Він включає у себе стратегічне планування та вибір стратегії електоральної кампанії, застосування різноманітних технологій політичної реклами, організаційні зусилля, пов'язані з реалізацією розробленої виборчої стратегії. Як правило, у науковій літературі розрізняють електоральну кампанію кандидатів на виборчі посади та політичних партій. Виходячи з цього, формулюють певну специфіку виборчих технологій. Проте основні методи проведення виборчих кампаній їх різноманітних суб'єктів та головні виборчі технології є тотожними та майже аналогічними. Отже, розглянемо змістовний сенс поняття «виборча технологія». Але спочатку з'ясуємо, що таке «технологія» взагалі.

Термін «технологія» виник від давньогрецьких слів техно – мистецтво, майстерність і логос наука, знання, закон. У словниках поняття «технологія» трактують наступним чином:

1) як сукупність знань, відомостей про послідовність окремих виробничих операцій у процесі виробництва чогось;

2) як сукупність способів обробки чи переробки матеріалів, виготовлення виробів, проведення виробничих операцій тощо (Busel red., 2003, s. 245);

3) як «науку про переробку і обробку матеріалів, способи виготовлення продукції та сукупність прийомів, застосовуваних у різних видах діяльності» (Hrynychshyn, Humetska ta Karpova, 1978, s. 268);

4) як «будь-який засіб перетворення вихідних матеріалів, нехай то будуть люди, інформація чи фізичні матеріали, для одержання бажаної продукції чи послуг» (Polishchuk, 2015, s. 107);

5) сукупність прийомів, які використовують у певній справі (Semotiuk, 2007, s. 411).

І. Поліщук обґрунтовано зазначає, що «М. Обушний, А. Коваленко, О. Ткач виокремлюють поняття «технологія влади» (technology of power, від грецьких *techne* – мистецтво, майстерність і *logos* – слово, навчання) (Polishchuk, 2015, s. 107). Під цією категорією вчені розуміють сукупність, систему тих чи інших прийомів діяльності влади, розрахованої на досягнення (заданого, задуманого) результату. Різні технології влади включають прийоми як досягнення локального, короткострокового ефекту (тут зазвичай говорять про тактику влади), так і одержання результату вирішального, великомасштабного, фундаментального, тривалого, стратегічного» (Obushnyi, Kovalenko ta Tkach, 2004, s. 570).

Можна погодитися з вітчизняними дослідниками, що термін «виборча технологія» доволі часто застосовують політичні консультанти і політики, але він ще не отримав достатньої розробленості (Polishchuk, 2015, s. 108). Під терміном «технологія» пропонують розглядати як стратегічний план усієї електоральної кампанії, так й окремий телевізійний ролик, телефонне опитування, розповсюдження листівок і т. ін.

Одне з найбільш розгорнутих визначення виборчої технології, на нашу думку, подається в одному з довідників сленгових термінів та виразів: «Виборчі технології – система (сукупність) заздалегідь продуманих,

намічених, тих, які використовуються (а також які вводяться інтуїтивно, спонтанно) заходів, кроків, планів, засобів, процедур, технічних, інформаційних засобів для успішного висунення кандидатів та їх обрання» (Polishchuk, 2015, s. 108).

Низка авторів пропонує розрізняти поняття «політичні технології» та поняття «виборчі технології». При цьому надаються наступні визначення названих категорій. Політичні технології – це система послідовних цілеспрямованих дій, орієнтованих на досягнення заданого політичного результату. Виборчі технології – це сукупність прийомів та методів, спрямованих на оптимізацію досягнення стратегічних цілей виборчої кампанії (Polishchuk, 2015, s. 108).

М. Головатий наступним чином розкриває поняття «політичні технології»: це сукупність методів і систем послідовних дій, спрямованих на досягнення необхідного політичного результату. У політичній практиці вони постають як сукупність методів застосування об'єктивних законів політики, матеріалізація абстракцій політичної науки в конкретні рішення, документи, нормативи, розпорядження. Особливості політичних технологій зумовлені характером політичного процесу, який охоплює найрізноманітніші види політичної діяльності в межах конкретної політичної системи (Babkinoi ta Horbatenka red., 2001, s. 465). Окремо М. Головатий розглядає поняття «виборчі технології», пропонуючи їхню наступну інтерпретацію: «сукупність політико-організаційних, інформаційних, пропагандистських та інших дій з метою приведення до влади певного політика, групи політиків, політичної організації чи їх об'єднання» (Babkinoi ta Horbatenka red., 2001, s. 474).

Інший український дослідник Л. Кочубей, зазначаючи, що виборчі технології – це мистецтво вивчення електоральної мотивації, вироблення механізмів, які базуються на певних психологічних підходах за умови, коли першочерговим є не «що», а «як» здійснити, як вдало побудувати виборчу кампанію, вплинути на виборця. Виборчі технології – це, безумовно, технології політико-психологічні. Вони базуються на комплексному

науковому підході з урахуванням досягнень низки наукових дисциплін, у першу чергу — політології, соціології, економіки, психології, політичних PR тощо (Koshubei, 2004).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи вище зазначене, можна зробити такий висновок. На нашу думку, виборчі технології – це сукупність методів, програм та практик впливу на свідомість електорату з боку суб'єктів виборчого процесу і задіяних ними медіа корпорацій та інших комунікаторів з метою отримати необхідну підтримку виборців через їх голосування на політичних виборах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Поліщук, І.О., 2013. Маніпулятивний потенціал сучасних виборчих технологій. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*, 3 (17), с. 111-121.
2. Лісничий, В.В., Грищенко, В.О., Іванов, В.М. та Кінах, М.В. 2001. *Сучасний виборчий PR: навчальний посібник*. Сєвєродонецьк: ЕВРІКА.
3. Платон, 2002. *Держава*. В: Демиденко Г., ред. *Історія вчень про право і державу: хрестоматія для юридичних вузів і факультетів*. 2-ге вид., доп. і змін. Харків. с. 38-51.
4. Даль, Р. 2000. *О демократии*. Москва: Аспект-Пресс.
5. Дзюбка, І.С., Дзюбка, Д.Т., Левківського, К.М., Оніщенко, І.Г. та Тимошенко З.І. ред., 2002. *Політологія у схемах, таблицях, визначеннях*. Київ: Видавництво Європейського університету.
6. Бусел, В.Т. ред., 2003. *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун».
7. Гринчишин, Д., Гумецька, Л. та Карпова, В. 1978. *Короткий тлумачний словник української мови*. Київ: «Рад. шк.».
8. Поліщук, І.О., 2015. Виборчі технології: сутність та різновиди. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені*

REFERENCES

1. Polishchuk, I.O., 2013. Manipulativnyi potentsial suchasnykh vyborchikh tekhnolohii. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho»*, 3 (17), s. 111-121.
2. Lisnychyi, V.V., Hryshchenko, V.O., Ivanov, V.M. ta Kinakh, M.V. 2001. *Suchasnyi vyborchyi PR: navchalnyi posibnyk*. Sievierodonetsk: EVRIKA.
3. Platon, 2002. Derzhava. V: Demydenko H., red. *Istoriia vchen pro pravo i derzhavu: khrestomatiia dlia yurydychnykh vuziv i fakultetiv*. 2-he vyd., dop. i zmin. Kharkiv. s. 38-51.
4. Dal, R. 2000. *O demokratyy*. Moskva: Aspekt-Press.
5. Dziubka, I.S., Dziubko, D.T., Levkivskoho, K.M., Onishchenko, I.H. ta Tymoshenko Z.I. red., 2002. *Politolohiia u skhemakh, tablytsiakh, vyznachenniakh*. Kyiv: Vydavnytstvo Yevropeiskoho universytetu.
6. Busel, V.T. red., 2003. *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy*. Kyiv; Irpin: VTF «Perun».
7. Hrynychshyn, D., Humetska, L. ta Karpova, V. 1978. *Korotkyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy*. Kyiv: «Rad. shk.».
8. Polishchuk, I.O., 2015. *Vyborchi tekhnolohii: sutnist ta riznovydy*. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava*

- Ярослава Мудрого», 4 (27), с. 106-112.
9. Семотюк, О.П. 2007. *Сучасний словник іноземних слів*. Харків: Веста: Видавництво «Ранок».
 10. Обушний М.І., Коваленко, А.А. та Ткач, О.І. 2004. *Політологія: довідник*. Київ: Довіра.
 11. Бабкіної, О.В. та Горбатенка, В.П. ред., 2001. *Політологія*. Київ: Видавничий центр «Академія».
 12. Кочубей, Л., 2004. Категоріальне осмислення виборчих процесів. *Політичний менеджмент*, [online] 4, с. 57-68. Доступно: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=29&c=448> [Дата звернення 04 Травень 2022].
- Mudroho», 4 (27), s. 106-112.*
9. Semotiuk, O.P. 2007. *Suchasnyi slovnyk inozemnykh sliv*. Kharkiv: Vesta: Vydavnytstvo «Ranok».
 10. Obushnyi M.I., Kovalenko, A.A. ta Tkach, O.I. 2004. *Politolohiia: dovidnyk*. Kyiv: Dovira.
 11. Babkinoi, O.V. ta Horbatenka, V.P. red., 2001. *Politolohiia*. Kyiv: Vydavnychi tsentr «Akademii».
 12. Kochubei, L., 2004. Katehorialne osmyslennia vyborchkykh protsesiv. *Politychnyi menedzhment*, [online] 4, s. 57-68. Dostupno: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=29&c=448> [Data zvernennia 04 Traven 2022].

Інформація про автора

Ролінський Ігор Геннадійович – викладач вищої категорії історії України та політології Харківського машинобудівного коледжу; e-mail: rolins2005@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-5313-9776>.

Стаття надійшла до редакції: 01.06.2022 р.

Прийнята до друку: 24.06.2022 р.